

**ЦЕНТЪР ЗА ИСТОРИЧЕСКИ И ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
Фондация „Солидарно общество“**

**ЕКОЛОГИЯ И
ГРАЖДАНСКО
ОБЩЕСТВО**

Авангард Прима
София • 2018

© Всички права на български език запазени. Нито книгата като цяло, нито отделни части от нея могат да бъдат публикувани и разпространявани с комерсиална цел под каквато и да било форма без съгласието на съставителя.

© Максим Мизов – съставител и научен редактор

Второ издание

Издателство „Авангард Прима“

ISBN 978-619-239-135-5

София, 2018

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОДНИ СЛОВА	5
Максим Мизов	
ПРИРОДА, ОБЩЕСТВО И ИКОНОМИКА: ПРОПОРЦИОНАЛНОСТ НА РАЗВИТИЕТО	13
Боян Дуранкев	
ЕКОЛОГИЧЕСКАТА КУЛТУРА И ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО	57
Орлин Загорев	
ЕКОЛОГИЧНО СЪЗНАНИЕ И ГРАЖДАНСКА АКТИВНОСТ	94
Даниела Василева	
НАДВИСНАЛАТА ГЕОКЛИМАТИЧНА КАТАСТРОФА – ФАКТОР ЗА ГЕОПОЛИТИЧЕСКА КОНКУРЕНЦИЯ И МЕЖДУНАРОДНО СЪТРУДНИЧЕСТВО	107
Вихра Павлова	
ЖИВОТЪТ НА ВСЕКИДНЕВНИТЕ НЕЩА (От боклука до социално ангажираната екология)	119
Таня Неделчева	
КОМИТЕТЪТ ЗА ЗАЩИТА НА РУСЕ И ПРОТЕСТИТЕ НА МАЙКИТЕ: ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИ ИМПЛИКАЦИИ	131
Ива Куюмджиева	
ГРАЖДАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ В ПОЛЗА НА ХОРАТА: ЗА ПРИРОДАТА НА ЕКОСИСТЕМНИТЕ УСЛУГИ	143
Вяра Ганчева	
ИНСТИТУЦИИ, НЕПРАВИТЕЛСТВЕН СЕКТОР И ГРАЖДАНИ В ПОДКРЕПА НА РАЗВИТИЕТО НА БИОЗЕМЕДЕЛИЕ В БЪЛГАРИЯ	155
Анна Мантарова	
ЕКОЛОГИЧНИ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ, СВЪРЗАНИ С ПОЧВЕНИТЕ И ПОЗЕМЛЕНИТЕ РЕСУРСИ В БЪЛГАРИЯ	181
Ивона Никова	
МАРКЕТИНГОВИ СТРАТЕГИИ НА УМНИТЕ ГРАДОВЕ	190
Борислава Стоименова	
ЕКОЛОГИЧНИ ЕФЕКТИ ОТ ГРАДСКОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ	199
Албена Накова	
ОТ РАСТЕЖ КЪМ РАЗВИТИЕ: ДЕМОГРАФСКИ И СТОПАНСКИ ПРОЦЕСИ В ПЛАНИНСКИТЕ РЕГИОНИ НА БЪЛГАРИЯ	213
Димитър Събев	

ЛОКАЛНИ БЕДСТВИЯ И КАЧЕСТВО НА ЖИВОТ В КОНТЕКСТА НА КУЛТУРНАТА ЕКОЛОГИЯ (Представяне на научен проект и някои предварителни впечатления от терена)	225
Еля Цанева	
ЕТНОСОЦИАЛНИ АСПЕКТИ НА ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ НАВОДНЕНИЕТО ОТ 2014 Г. В КВАРТАЛ. „АСПАРУХОВО”, ГРАД ВАРНА	237
Йелис Еролова	
СЪВРЕМЕННИЯТ МОРАЛ И ОГРАНИЧЕНИЯТА НА БИОРАЗНООБРАЗИЕТО	251
Николай Михайлов, Лидия Сакелариева	
КАЛДЕРАТА НА СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ: ПОЛИТИЦИТЕ И РАЗБИРАНЕТО ИМ ЗА НЕЯ	261
Анна Лозева	
РЕТОРИКА И ЕКОЛОГИЯ: ВРЪЗКИ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ	275
Яна Събева	
ЕКОЛОГИЧЕН КРАУДИНГ И ПОЛИТИЧЕСКИ ЦИНИЗЪМ	284
Максим Мизов	
НАШИТЕ АВТОРИ	341

ЛОКАЛНИ БЕДСТВИЯ И КАЧЕСТВО НА ЖИВОТ В КОНТЕКСТА НА КУЛТУРНАТА ЕКОЛОГИЯ

(Представяне на научен проект и някои предварителни
впечатления от терена)

Еля Цанева

Бедствията в изследователското поле на българската етнология. Етнологията на нашето глобализационно време е изправена пред сериозни предизвикателства както в общодисциплинарен план, така и в конкретната ѝ българска рамка. Тези предизвикателства я насочват към скъсване с някои от традиционните тематични професионални лоялности и поставят в качеството на основни задачи пред нея такива, които са били в периферията или извън нейното изследователско поле досега. Сюжетното обновяване и допълване на съвременната българска етнология е една от тях.

А един от коловозите, по които това обновяване се реализира, е чрез естественото промъкване в науката на актуални случки от ежедневието ни, които постепенно стават съществена част от всекидневната култура – локалните бедствия и катаклизми са сред важните от тях. Сред катастрофичните природни събития, привлекли вниманието на антрополозите, най-честите са земетресения, наводнения, свличания на земни маси, вълните цунами, унищожителни пожари; към тях се добавят и зачестилиите кризи с технологична и социална природа като епидемии и пандемии, последствията от войни, революции и миграции; срутвания, разливания на нефт в моретата и океаните, експлозии и др. Всички те винаги нарушават цикъла на всекидневната култура на хората и групите и я изваждат от нормалния ѝ ритъм. А, както ние всички добре знаем, когато човешки животи са поставени под заплаха, когато благосъстоянието на хората е застрашено, етнологията и антропологията се включват активно да проучват, анализират и помогнат.

Посочената в заглавието тема кореспондира с проект, развиван в института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН в програма на ФНИ. За българската колегия тази тема по „Антропология на бедствията и катастрофите“ е напълно нова

изследователска и теоретична бразда. Тези сюжети са сравнително нова сфера и за европейската и световната етнология, независимо от наличието на няколко сериозни, макар и откъслечни публикации още през XIX в. Американски тематични университетски курсове съдържат най-пълните, а и впечатляващи библиографски справки за научната литература по въпросите на етнологията на бедствията; други подобни списъци са представени в работите на пионерите в това поле.¹ На границата на милениума се появиха два основополагащи тома в тази област, които създадоха водещи учени в нея, и те именно днес се считат за класически публикации по темата.² Възходящо се развива и международното тематично списание *Disasters*, където, както и на страниците на *Anthropology Today* и *Annual Review of Anthropology*, все по-често се появяват публикации върху тези сюжети.

Бързо напредва и реципрочната линия във водещата „източна“ етнология – руската: там и инициативата, а и най-ярките постижения досега са представени от публикациите на учените от Секцията по екологична етнология в Института по етнология и антропология на Руската академия на науките в Москва, но и в специализирани центрове в други градове се работи усилено и качествено³. Учените са единодушни, че справянето с последствията от природни и други бедствия е толкова по-успешно, колкото по-задълбочено са взети под внимание спецификите на етническите и национални характеристики на засегнатото население – това именно е изследователската сфера на етнологите.

Методологична и историографска база на изследването.

Темата, разработвана от екип от ИЕФЕМ – „Локални бедствия и качество на живот: Културни стратегии в преодоляване на при-

¹ Anthropology of Disaster Bibliography by Luisa Cortesi (at) yale.edu - 378 заглавия; напр. цитираната книжнина от Smith A.O. Anthropological Research on Hazards and Disasters. – In: Annual Review of Anthropology, Vol. 25 (1996), 322-328 - 167 заглавия, и др.

² Smith, A.O., S.M. Hoffman (eds). The Angry Earth. Disaster in Anthropological Perspective. New York, 1999; Hoffman, S.M., A.O. Smith (eds). Catastrophe and Culture. The Anthropology of Disaster. London, 2007.

³ Сред най-добрите пионерски публикации следва да се проследят: Григулевич, Н.И., Н.А. Дубова, А.Н. Ямсков (ред.). Этнос и среда обитания. Сборник этноэкологических исследований к 85-летию В.И. Козлова. Том 1-2. Москва, 2009; Дубова Н.А., Л.Т. Соловьева (ред.). Этническая экология: Народы и их культура. Москва, 2008.

родни, технологични и биологични катастрофи”, е ситуирана тематично на границата между най-малко три изследователски направления: 1. Социално-антропологичните проучвания на бедствията и катастрофите; 2. Социологичните изследвания на качеството на живота и 3. Етносоциалните разработки върху микро- и макросоциалните локални общности. За /1/ единствените етнологични приноси са направени напоследък и са инициирани от етнологи от ИЕФЕМ: това е съставителство на три международни тома, издадени в Англия и Китай.⁴ Направление /2/ у нас се изследва на основата на *Европейските проучвания на качеството на живота*, стартирали от 2004 и провеждани текущо през 4 г. /последното през 2012/ на основата на обособените там компоненти - *QLM*. Направление /3/ е представено изобилно в съвременната етнологична книжнина със серия индивидуални и групови разработки, в които обаче насоката за реагиране на бедствия изобщо не е застъпена.⁵

Комбинирането на трите насоки се предлага като оригинална идея на настоящия проект. Съответно, публикациите по изследвания сюжет са замислени като пионерски библиографски принос в тематиката. С оглед на повишената активност на природните бедствени прояви в България, развитието на темата има силна обществена мотивировка.

Целта пред сформирания етнологичен екип е да изучи и анализира взаимовръзката на няколко различни по природата си бедствия с регионално действие с всекидневната култура и качеството на живот на засегнатото население в основните му насоки: физическото благосъстояние, психологическите аспекти

⁴ Disasters, Culture, Politics. Chinese-Bulgarian Anthropological Contribution to the Study of Critical Situations”. Eds. E.Tzaneva, Fang S., Liu M. CSP, 2009; Disasters and Cultural Stereotypes, Eds. E. Tzaneva, Fang S., E.Schmitt. CSP, 2012; 灾害文化定式 [著] = Disasters and Cultural Stereotypes: 中外人 者的 角 (保)艾 娃 (Elya Tzaneva), 方素梅, (美)埃德 施密特 (Edwin Schmitt) 主 编 . Social Science Academic Press, Beijing, 2015: X4-53/C192.

⁵ Аспекти на етнокултурната ситуация в България. Ред. Л.Александрова, С., 1994; Кръстева, А и екип. Идентичности. С.1995; Кръстева, А. (Съст. и ред.). Общности и идентичности. С., 1998; Кръстева, А. (Съст. и ред.). Общности и идентичности в България. С.1998; Petkova, K., V. Todorov. Bulgarian national stereotypes and national identity. Sociological problems. 2002/XXXIV; Пампоров А. Младите хора в европейска България. Съст. Митев П. и екип, 2007.

на здравето и социалното благосъстояние. Иновативната идея на проекта е, че **промените в качеството на живота са индикатор за ефекта на бедствието, а моделите за тяхното отреагиране във всекидневната култура са същностна част от механизмите за оцеляване на населението.** Проектът изследва взаимозависимостта *бедствие-всекидневна култура-качество на живот* на основата на четири локални бедствени събития от различен характер, сполетели райони в България през периода 2011-2017 г.: Земетресението в г. Перник 2012 г. (природно бедствие); Наводнението и свлачището в с. Аспарухово 2014 г. (природно бедствие с участие на човешки фактор); Шапът в Странджа 2011 г. (биологична катастрофа); Експлозията в с.Хитрино 2016 г. (технологично бедствие). **Научната цел** на проекта е основополагане за българската наука на иновативно хуманитарно научно поле „Антропология на бедствията и катастрофите”, с което чрез развитие на научното познание върху сюжета ще се внесе принос към изследователската методология; ще се постигне повишаване на научния капацитет и разширяване на възможностите за професионалната квалификация и академично развитие за опитен и за млад научен състав. **Социалната цел** е внасяне на аналитичен принос към постигане на адекватна политика за превенция на бедствията, реагиране и ликвидиране на последствията от тях и възстановяване качеството на живота на локалните общности, включително чрез опита, идващ от тяхната култура; постигане на конструктивен и ефективен диалог между учените и управленските структури по места за повишаване ефективността на работата им. **Очакваният резултат** е принос към: 1. Установяване на връзка между факторите и страните в живота на засегнатите групи, които при бедствие предизвикват промяна в качеството им на живот, и предварителната предразположеност на населението в групите към подобно въздействие; 2. По-добро прогнозиране на социалните рискове; 3. Съпоставяне на реално случилата се централна и местна реакция с изискванията и очакванията на хората от локалните общности, и представяне на насоки за избягване/минимизиране на напрежението между тях.

Случване на бедствието и насочване към изследването

му. През лятото на 2018 г. се проведеха четирите първи теренни проучвания по проекта; всеки от двата теренни екипа реализира по две експедиции на терен и по този начин бяха „покрити“ изследователски и четирите проучвателски дестинации. Резултатите от тях са все още необработени в пълнотата им, но по-долу си позволявам да споделя някои впечатления от проведения терен в г. Перник и Пернишко в светлината на гореизложените проектни линии. Той обхваща, освен големия град, и трите най-силно засегнати села край него – Мещица, Дивотино и Витановци.

Ето схемата на протичане на събитията, според медийното им представяне:

Пернишкото земетресение е поредица от сеизмични трусове, които започват на 22 май 2012 г. в 03:00:33 ч.. Първият и най-силен трус е с епицентър на границата на землищата на селата Мещица и Витановци, на 5 км северозападно от центъра на град Перник. Началните информации са за земетресение с магнитуд 5,8–6,0, но по-късно тези стойности са коригирани от Геологическия топографски институт на САЩ и Европейския сеизмологичен център на 5,6. Интерпретацията на пострадалите за тази корекция е свързана с факта, че при 5,6 магнитуд няма задължително пълно възстановяване на щетите.

В резултат на първия трус 2700 домакинства остават без електричество. На следващия ден са отложени матурите за зрелостниците след 7-ми и 12-ти клас, след като малко по-рано е обявено, че това няма да се случи – предизвиква се допълнителен хаос сред хората и медиите. На 29 май следва нов трус 4.5 по Рихтер в града именно по време на изпитите, сгради са сериозно пострадали, провежда се евакуация. Раздаването на помощи от 325 евро започва сравнително бързо – още на 31 май. Друга реакция на политиките е търсенето на виновни – на 13 юли са уволнени заместник-кмет и шефът на пожарната, заради немарливости при справяне с последствията. Земята не стихва: нов трус следва на 14 юли –4.5 по Рихтер и причинява нови материални щети. Започва оценката на щетите за 160 къщи, определени за разрушаване /31 юли/, а от 2 август тръгват постоянни сигнали за злоупотреби с помощи и компенсации.

На 9 август е обявено, че в следствие на земетресението

над 500 души са без постоянен покрив, настанени в 100 палатки и 50 вагона. След първите мерки и известно успокояване на положението, официалната статистика на кметството сочи, че над 18 000 жилища в града и общината са пострадали. 50 сгради ще бъдат съборени, а собствениците им – обезщетени. 150 граждани са настанени във временни места за настаняване. Информационните агенции съобщават за паднали комини, напукани и паднали мазилки в много населени места. В Перник една от охладителните кули на ТЕЦ Република е разрушена наполовина, централата временно спира подаването на топла вода. Няколко десетки души са потърсили болнична помощ в Перник с рани от счупени стъкла и двама души с инсулт. Няма данни за жертви, само една жена е починала от инфаркт, вероятно вследствие на уплахата. Наред с помощите за социално слабите от 325 лева, за основен ремонт, реконструкция или нов строеж на три детски градини в Перник и едно основно училище в Радомир правителството предоставя 5 млн лева.⁶ В Дивотино са засегнати 15 обекта, между тях черковни постройки, спортният и детският център; в Мещица – 8, между тях училището, черквата и къщи; те подлежат на събаряне.

Екипът ни се спря върху изследователски ситуации, показателни с проявата на параметри, които включват и отразяват необходимите индикатори за изследването на **връзката бедствие-социална група/общност-качество на живота**: В г. Перник земетресението засяга всички групи, които са ясно представени в града и областта, според преброяването от 2011 г.: трудоспособното активно ангажирано население, трудоспособното население без работа, пенсионерите, социално слабите, инвалидите, учениците, ромската общност, жените и младежите. Бедствието предизвиква природен и социален ефект, засегнал в различна степен облика на селищата, икономическите и поминъчни дейности и целия спектър от социални отношения между хората.

Зададени въпроси и предлагани отговори. В резултат на

⁶ Bulgarian National Seismological Data Center, 22 май 2012; M5.6 – 5km NNW of Pernik, Bulgaria 2012-05-22 00:00:32 UTC. ShakeMap. // earthquake.usgs.gov. U.S. Geological Survey, 2012. Посетен на 2012-06-05; Дневник. БГ от 30 май 2012.

предварителните теренни проучвания, проведени през лятото на тази година в засегнатите селища от района, екипът ни си зададе, а и отговори (в едни случаи убедено, в други – прогнозно) на следните въпроси (без на този етап да търси специфика според типологията на изследваните общности):

1. *Имат ли различните групи население предразположеност да реагират на бедствия, която идва от културата на техния бит и материалния им живот?* На базата на първоначалните материали не може да се открие наличието на подобна предразположеност в културата като цяло. Но отделни нейни елементи и специфики носят по-голяма възможност за уязвимост на групи население и тях откриваме в онези именно структури и части най-напред в битовата култура, които понасят основните щети на бедствието: жилищата и екстериора, домакинството и домашния инвентар, отделни страни от поминъчната дейност. Има мнения, че къщите с по-проста конструкция: от кал, плет и кирпич, градени от камъни и измазвани с кал, слама и вар, опрени до скала и едноетажни, са се оказали по-устойчиви (за селата). Тъй като повечето по-стари къщи в града и в селата са с гредоред, тази особеност също е преценявана като отваряща възможност за уязвимост на постройките от страна на самите засегнати: *„Сестрата се смееше, когато ме гледаше как наливам бетон на покрива на моята къща, а тяхната остана гредоред. Ама нейната падна, а моята остана здрава и ето сега цяло село налива бетон между етажите и укрепва яко – бетонобъркачката всеки ден работи...”*⁷ (с. Мещица) А за града – учудващо!, интерпретациите са в полза на панелените блокове и са от типа: *„Не ги брояхме сериозно строителството тия панелки, а ето че от тях няма ни една паднала...”* (кв. „Изток”, г. Перник). Разрушенията са в диапазона от паднали до основи сгради, през такива с дълбоки, повече вертикални пукнатини, срутена мазилка, напълно или частично разрушени кумини, опасно изкривени балкони, до покрити напълно или частич-

⁷ Необозначените цитирания са от проведени интервюта през м. септември-октомври 2018 г., които в момента се обработват за предаване в специализирания фонд „Бедствия и култура“ на АЕИМ при ИЕФЕМ-БАН; посочени са като събрани от авторката.

но с вар, хоросан и отломки елементи на покъщнината, направи невъзможно не само ползването, но и влизането в помещението. Шест години след бедствието – лятото на 2018 г., констатирахме основните конструктивни промени в региона, сведения навсякъде до монтаж на бетонни пояси и издигане на колони, като дори временните жилища се оформят по такъв начин – в проекта са регистрирани десетки такива промени. Интериорът на дома – стопански, домакински и личен, се укрепва поустойчиво и се търсят начини да е стабилен и траен (с. Дивотино). В проучените села, при наличие на големи стопански дворове, постройки за инвентар се променят като предназначение в летни кухни или стаи с легла за семейството, в които се складира храна и необходими вещи (с. Витановци). Навсякъде в засегнатите домакинства се подготвят и пакети с най-необходимото, а водата в тях се сменя периодично.

2. Какви поведенчески адаптационни стратегии се активират от засегнатите групи? Този въпрос е свързан с механизмите за промяна на мирогледните системи и поведението на засегнатото население с цел да се реагира на катастрофични промени, насилие, загуба, релокация и др. Включени в механизмите събития са изменения в социалните институции като религиозни и други подобни звена, променени социални организации, стойности и ценности. Прави впечатление различието в тези механизми от страна на градското и селско засегнато население: В самия Перник в началните дни след бедствието хората, които не разполагат с друго жилище и нямат близки и роднини по селата, прекарват дълги часове в градските градинки или в дворовете си, или просто пред блоковете, а нощите – в колите си, а по-храбрите – будни у дома. Събиранията и обсъжданията обаче са колективни, това е едно спонтанно търсене на колективната подкрепа, на общностното съпричастие, което ще отговори на личните страхове и опасения. Локалната общност, представена особено от близкососедските и роднински връзки, демонстрира своята интегративна роля и потенциал. Това е силно видимо от записаните от местните наблюдатели и изследователи текстове и е ясно отразено в теренните информации: „Чудна работа, аз много години живея в този блок, а не познавах

почти никого от съседите, особено тези от другите входове... Не се познавахме... След земетресението започнахме да се събираме, да си приказваме, да споделяме разни неща. Сближихме се някак... (А. Б. – 55 г.); *„Мен ме поканиха едни съседни да преспя няколко нощи на вилата им. Аз преди това дори не знаех, че имат вила. Не сме били близки, но знаят, че съм сама.“* (В. М.- 79 г.); *„Продължавам да не знам имената на съседите си, но вече ги поздравявам и ги питам как са. На един огън горяхме“* (А. М.- 80 г.); *„Вече се събираме по вечерно време пред блока да си пиеме напитката заедно. А до скоро се отминавахме по стълбището. То колко ли живот имаме... никой не знае, ама поне да сме заедно. Във всичкото лошо, което ни застигна, само това е хубаво“* (К.В. - 72 г.)⁸. В този смисъл бедствието изиграва в градската част ролята на медиатор между хората, свързани с по-близки и по-далечни връзки, и служи за укрепване на съществуващите, а и за създаване на нови социални релации. Бедствието извиква нуждата от комуникация и насочва засегнатите личности да търсят груповата солидарност.

В селата реакцията е същата като тип: хората панически напускат къщите си и се сбират на улиците пред тях или на публични места, където традиционно стават общоселски сборища: във Витановци това е затревеното и подготвено за детска игра пространство край кметството и читалището, където семействата остават не само тази първа нощ, но и известно време по-късно, като за целта приготвят общи палатки за децата и отделят място за тяхното обгрижване и игра. Хората са масово и колективно по пътищата, вътре или вън от спрелите автомобили, които преречват за няколко часа движението.

Посочените материали могат да се прочетат като търсене и откриване на първоначални механизми за адаптиране на хората във форматите на колективното отреагиране и в търсене на общностния отговор.

3. Активиране на елементи от традиционната празнично-обичайна система. Празниците на селата – молебени, кур-

⁸ Материалите в този параграф са от личния архив на изтъкнатия пернишки етнолог Цв.Манова, за чието предоставяне специално ѝ благодаря.

бани, чествания на патрони и светци-пазители

Екипът събра данни и в детайли проследи възстановяването на храмовете и няколко разрушени църкви и параклиси в селата на бедствието: силно пострадала е черквата в с. Мещица „Св. Ап. Петър и Павел“, която е възстановена конструктивно с държавни помощи, а благодарение на лично парично дарение са изрисувани иконостасът и стените (открита наново през 2015 г.); през 2016 г. е приключен ремонтът на дивотинската църква „Рождество Христово“; продължават работите по възстановяване на параклиса „Св. Петър“ край с. Дивотино.

Запазените, особено възстановените храмове, черкви и параклиси стават средоточия на активизирана празничност след бедствието: Празникът на Перник още от времето, когато той съществува като миньорско селище, е в деня на Св. Ив. Рилски – 19 октомври; освен храм на негово име, светецът има и издигната статуя пред Двореца на културата. Пред нея именно перничани започват да оставят цветя и да се молят още в първите часове след земетресението; други се редят да докоснат иконата и мощите на светеца в черквата. След тази спонтанна първоначална реакция започват организираните молебени: Няколко дни след първия трус, пред сградата на черквата „Св. Ив. Рилски“ в центъра на града бе отслужен молебен в присъствието на стотици семейства. По същото време молебени са отслужени и в селата Мещица и Дивотино⁹.

Веднага започва и организирането на курбани в града и в някои от околните села: в кв. „Монте Карло“ в града, където живеят потомците на ранните минни инженери и техници: решението е на групата мъже-футболни ентусиасти, които търсят начин и разпитват как да внесат спокойствие в града - *„Защо не вземем да направиме един курбан, та да се успокоиме малко от това земетресение?“* (и т.н., изключително интересен запис на Цв. Манова за курбана в градинката пред гимназията, на който идват над 200 д.); Курбан след земетресението на 24 май дава и локалната общност в с. Дивотино, макар че всяка година и

⁹ Фонд „Бедствия и култура“ на АЕИМ при ИЕФЕМ-БАН; материали, събрани от Е. Цанева.

на три различни свети места се правят три курбана – на Спасовден, на Петровден и на Св. Троица. На практика курбанът след земетресението става четвърти и тъй като не е в ден на определен светец, се раздава на площада пред кметството. В третото, също засегнато силно от земетресението място - с. Мещица, населението прави след бедствието само молебен, тъй като ежегодният курбан там се е правел и продължава да се прави редовно на Петровден, т.е. съвсем скоро след основния и най-голям трус, когато по-малките все още продължават. Хората решават, че ще „нарекат“ своя курбан на Петровден и на сполетялата ги беда.

В аналогична посока е поставянето на кръстове по хълмовете край някои от селищата. Това не са места, където има стари оброци, а просто най-високите, най-видимите места до селището. В с. Дивотино кръстът е монтиран в местността Чучуль, която нашите респонденти това лято вече устойчиво наричат „Кръста“. Интересен процес протича в обредността на кв. Бела вода на Перник /някогашно отделно селище, приобщено впоследствие/, където се прави параклис на името на Св. Йоан Богослов край магически бликнала вода и там – въпреки че се прокарва път и водата спира да тече, и до днес в близост /на площада до полуразрушеното и все още възстановяващо се от бедствието читалище/ се прави курбан на деня на светеца, на който се молят за благоденствие и протекция от бедствия – екипът ни регистрира този курбан през м.септември 2018 г.¹⁰

4. След бедствието се констатира размествания във възприемането и репутацията на политическите лица и организации. В селата от района на бедствието се появяват нови групи активисти и неформални лидери, които могат да израстнат до водачи. Тяхната роля често е медиаторска между индивидите, държавата и международните организации, предлагащи помощ. В някои случаи сред наличните политически фигури се открояват също такива с властови позиции и други, които се маргинализират. Около лидерите, особено ако са утвърдени от

¹⁰ Фонд „Бедствия и култура“ на АЕИМ при ИЕФЕМ-БАН; материали, събрани от Е. Цанева.

властта, се групират лица от засегнатите, които ги поддържат и се преценяват като облагодетелствани: „*Те, мъжете, тия деца са около кмета и говорят, каквото той казва, те взеха от помощите, иначе нас питайте какво наистина получихме*” (група жени от с. Мещица). В селските общности се оформят малки и по-големи групи на лица, които са преценявани като фаворитизирани по отношение на следбедствените помощи, както и такива, които – макар и силно потърпевши, остават на заден план /това навсякъде са хората, останали да живеят в няколкото фургона/.

5. *Екипът дотук не е регистрирал, но ще търси промени и в икономическите отношения сред засегнатите.* Засага впечатлението ни е, че се променя картината на наемния труд (особено свързаният с предоставяне на услуги за справяне с разрушенията, с нови укрепителни и монтажностроителни дейности и пр.), структурата на услугите и характерът на взаимопомощта в засегнатия регион.

И констатираните, а и прогнозните резултати от изследването са насочени също така към съпоставяне на реално случилата се централна и местна реакция и към очакванията на хората от локалните общности. Стремешът на екипа ни бе да се установи връзка между факторите, които са засегнати от бедствието и водят до промяна в качеството на живота, под въздействието на предварителните условия на уязвимост, предразположеност и готовност за отреагиране на отделните групи население към подобно въздействие. Предстои и прецизиране на резултатите по отношение на трите измерителя на качеството на живот: физическото благосъстояние, психологическите аспекти на здравето и социалното благосъстояние.

Считаме, че цялостният резултат от Проекта ще е принос към промяна и усъвършенстване на националната политика за адекватна инфраструктура с цел посрещане на природните бедствия, прогнозиране на социалните рискове и доближаване на официалната реакция до очакванията на засегнатото население.